

Д. М. Мицан,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ *РЕБРО* У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена соматичним фразеологізмам з компонентом «ребро» у польській та українській мовах. Наводяться існуючі ФО з фразеологічних словників обох мов. Подається їхнє значення, а також, по можливості, об'єднується у спільні семантичні кола.

Ключові слова: соматизм, фразеологізм, значення фразеологізму, семантичне коло.

Статья посвящена соматическим фразеологизмам с компонентом «ребро» в польском и украинском языках. Приводятся существующие ФЕ с фразеологических словарей обеих языков. Приводится их значение, а также, по возможности, объединяется их в общие семантические круги.

Ключевые слова: соматизм, фразеологизм, значение фразеологизма, семантический круг.

The article is dedicated to the somatic phraseological units with the component "rib" in Polish and Ukrainian languages. The existing phraseological units are represented in phraseological dictionaries of the given languages. The meaning of phraseological units is studied and as far as it is possible combined in common semantic circles.

Key words: somatizm, phraseological unit, meaning of phraseological unit, semantic circle.

Як відомо, фразеологічні одиниці (ФО) виступають національно-культурними знаками, що віддзеркалюють картину світу, світогляд, традиції та звичаї. Досліджуючи фразеологічний склад мови, спостерігаємо, що «в ньому концептуалізовані не тільки знання про власне людську, наївну картину світу і всі типи відношень суб'єкта до її фрагментів, але й начебто запрограмована участь цих мовних сутностей разом з їх використанням у міжколіній трансляції еталонів і стереотипів національної культури. Фразеологізм – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самовідданість» [3, с. 9].

Крім того, у кожній мові можна виділити групу фразеологізмів, одним з компонентів якої є соматизми. Соматичні фразеологічні одиниці (далі СФО) – це стійкі словосполучення, до складу яких входить лексичний компонент, що містить назву частини або органа людського тіла. Саме СФО найкраще характеризують антропоцентричне сприйняття світу людиною. Тому актуальними є дослідження соматичної фразеології як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності і відбиття фактора суб'єктивності у мові.

Соматизми найчастіше виступають як семантичні центри сталих виразів, навколо яких утворюються окремі фразеологічні гнізда. Оскільки кожна мова керується чітко окресленим лексичним складом, то кількість цих гнізд є чітко обмежена.

Фразеологізми з соматичним компонентом досліджувалися на матеріалі багатьох слов'янських мов: польської (Д. Філяр, А. Пайджінська, К. Секерська), української (В. Мокієнко, Л. Коломієць, В. Скар, російської (Д. Скарнов), болгарської (С. Саїдова), хорватської (Б. Ковачевич), словенської (Е. Кржишник) та ін. Останнім часом з'явилася значна кількість праць порівняльного характеру, присвячена дослідженню соматичних фразеологізмів двох або більше мов: А. Пайджінська (на матеріалі польської, чеської і словацької мов), М. Гордін (польської і російської), Е. Міхов (польської і болгарської), А. Смерчко (російської, української і польської), А. Неруш (чеської і української).

З давніх часів людина прагнула наділити людськими рисами предмети навколишнього світу, у тому числі і неживі. Ш. Баллі стверджував: «Споконвічна недосконалість людського розуму проявляється також у тому, що людина завжди прагне одухотворити те, що його оточує, ... вона постійно усім предметам навколишнього світу приписує риси і прагнення, характерні для її особистості» [1, с. 221].

Є пояснення тому, чому власне назви частин людського тіла продуктивно використовуються в якості метафоричних і метонімічних універсалій при утворенні фразеологізму [2, с. 130]. Називання нового предмету у людини супроводжується асоціаціями, насамперед з тими, які для неї є добре відомими, що постійно знаходяться біля неї. Мовознавці зауважили: завдяки тому, що частини тіла постійно є перед очима, вони і стають специфічним еталоном для порівняння [5, с. 104]. Таким чином легко пояснити наявність у інших мовах багато чисельних аналогів ФО з соматичним компонентом, які є близькими за структурою, складом і образною спрямованістю вживання.

Однак різні частини тіла мають різну ступінь продуктивності при утворенні метафор. Назви *пах*, *пазуха*, *пупець* у складі соматичних фразеологізмів різних мов використовуються дуже рідко, натомість лексеми *голова*, *рука*, *серце*, *нога*, *око* часто. Найбільш продуктивними є ті лексеми – соматизми, функції яких в організмі людини є найбільш зрозумілими, саме з цим є пов'язана легкість їх переосмислення. Під час проведення дослідження вияснилося, що в утворенні СФО (в українській та польській мовах) бере участь біля сорока назв частин людського тіла. Найбільша частота вживання є характерна для соматизмів *око*, *серце*, *голова*, *рука*, *нога*, *язик* [4, с. 46].

Об'єктом нашого дослідження є невелика група ФО польської і української мови, до складу яких входить соматизм *ребро* (*żebro*). Дана лексема в обох мовах не є популярна, оскільки не має жодного символічного значення, а тому і не є продуктивна в творенні більшої кількості ФО. **Мета** цієї статті – описати наявні фразеологізми з компонентом-лексемою *ребро*. **Матеріалом** для дослідження стали академічні фразеологічні словники обох мов. Як відомо, усі фразеологізми, в тому числі і соматичні, здатні утворювати семантичні поля навколо домінантного значення. При дослідженні СФО з лексемою *ребро* також вдалося усі ФО класифікувати за значенням. Так от, найбільшу групу як в українській так і польській мові творять ФО загальне значення

яких є 'бити', а навіть 'сильно бити, карати'. Так маємо фразеологізми *(по)ламати ребра, (по)латати ребра, (по)м'яти ребра, полічити (полоскотати) ребра, почесати ребра, дати під (сьоме) ребро, гріти ребра, облатати ребра*. Як бачимо, в українській мові синонімічний ряд даного семантичного кола є досить чисельним. Натомість у польській мові маємо: *polamać żebra, (po)liczyć, (porachować) żebra*. Крім того у поляків ще можна відокремити два фразеологізми зі значенням 'ударити в бік': *zajechać kulakiem pod żebra, polamać kulakiem (pieścić) po żebrach*. За допомогою компонента *ребро* можна охарактеризувати і зовнішній вигляд людини. Про когось дуже худого, українці говорять *(аж) ребра світяться (знати)*. Додаткове значення до художності, а саме – 'виснаження', є закладене у ФО *показати ребра, світити ребрами*. Наші західні сусіди з тим самим значенням вживають фразеологізми *można komuś żebra policzyć* або *świecić żebrami*.

Крім наведених спільних значень, у кожній з досліджуваних мов є ще по дві фразеологічні одиниці, які мають цілком іншу семантику.

Так, окреме значення в українській мові має фразеологізм *(по)ставити (справу) ребром*, який має семантику 'заявляти про щось відверто, прямо, принципово, категорично, з усією рішучістю'.

Також про жінку в жартівливому тоні можна сказати *адамові реберце*. Етимологія даного фразеологізму взята з Біблії, де описується створення жінки з ребра чоловіка.

Як бачимо, фразеологічний фонд двох досліджуваних мов має невелику кількість фразеологізмів з ключовим компонентом *ребро*. В українській мові таких ФО є дещо більше – 13, а у польській – 8. Більшу кількість фразеологізмів обох мов вдалося поділити згідно семантики на два кола: 1) зі значенням побиття; 2) зі значенням художності (з невеликим деталізуванням в українській мові). Серед них фразеологізми, які є повними еквівалентами (не тільки за семантикою, але і за структурою): *поламати ребра – polamać żebra, полічити ребра – policzyć żebra, світити ребрами – świecić żebrami*. Такі приклади повної еквівалентності фразеологізмів свідчать на користь мовних універсалій. Також наявні фразеологізми, які не вдалося вмістити у наведені семантичні кола. На прикладі проаналізованих ФО можна стверджувати, що в обох мовах практично усі фразеологізми (за винятком *адамові реберце*) мають негативне забарвлення.

Відокремлені спільні семантичні поля підтверджують думку про спорідненість двох слов'янських мов. А наявність ФО тільки в одній мові – про мовну картину світу. Кожна мова віддзеркалює реальність характерного світосприйняття своїх носіїв.

Описаний матеріал є тільки невеликим фрагментом соматичної фразеології української та польської мови, але, навіть, і ця кількість наведених фразеологізмів – із не найбільш «популярним» соматизмом – є підтвердженням антропоцентричного світосприйняття.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Пер. с фр. К. А. Долинина / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961, – 394 с.
2. Потебня О. Естетика і поетика слова / О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки Русской культуры», 1996. – 288 с.
4. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
5. Чайко Т. Названия частей тела как источник метафоры в апеллятивной и ономастической лексике / Т. Чайко // Вопросы ономастики. – № 8–9. – Свердловск, 1974. – С. 98–106.

Джерела:

1. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Невромя, Т. О. Федоренко]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1097 с.
2. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / [pod red. S. Bąby i J. Liberka]. – Warszawa : PWN, 2002. – 1096 s.
3. Słownik frazeologiczny języka polskiego: t. 1 – 2 / pod red. S. Skorupki. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1977.